

2021 λέξεις για την Κύπρο και την Ελληνική Επανάσταση του 1821

του Αλέξανδρου-Μιχαήλ Χατζηλήρα
Ερευνητή - Μελετητή

Τον Οκτώβριο του 1818 επισκέφθηκαν τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό οι Δημήτριος Ύπατρος ή Ύπατρος και Στέργιος Χατζηκώστας (Χατζηστέργιος), μέλη της Φιλικής Εταιρείας, με σκοπό να τον μνησούν σε αυτή. Φοβούμενος τυχόν αντίποινα, αρκέστηκε στην υπόσχεση παραχώρησης χρηματικού ποσού. Ακολούθησε δεύτερη επίσκεψη του Ύπατρου (Ιούνιος 1820) με τον Αντώνιο Πελοπίδα, οι οποίοι φιλοξενήθηκαν στην κρύπτη κάτω από την είσοδο της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας, που ενωνόταν, μέσω σήραγγας, με την Αρχιεπισκοπή.

Στη σύσκεψη στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας (Οκτώβριος 1820) καταρτίστηκε το Γενικό Σχέδιο της Επανάστασης, ορίζοντας στο Άρθρο 15 ότι η Κύπρος θα συνεισέφερε λεφτά και εφόδια. Παραταύτα, στον Ιερό Λόχο του Αλέξανδρου Υψηλάντη συμμετείχαν ορισμένοι Κύπριοι. Τελικά, η Επανάσταση ξέσπασε στην Πελοπόννησο στις 21 Μαρτίου 1821. Στις 9 Απριλίου ο γιος του εξαδέλφου του Κυπριανού, Αρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος Θησέας, σκόρπισε επαναστατικές προκηρύξεις στη Λάρνακα, φουντώνοντας έτσι τις φήμες για ξεσηκωμό. Συμμορφούμενος με το σουλτανικό φερμάνι για γενικό αφοπλισμό των Χριστιανών και για να κατευθάσει την οθωμανική διοίκηση, στις 22 Απριλίου ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός προέτρεψε τους ραγιάδες να παραδώσουν τον οπλισμό τους, στο οποίο υπάκουσαν όχι μόνο οι Ελληνορθόδοξοι, αλλά και οι Αρμένιοι, Μαρωνίτες και Φράγκοι.

Αμέσως μετά την άφιξη των 3-4.000 Αλβανών στρατιωτών από την Παλαιστίνη (3 Μαΐου), η Ιερά Σύνοδος παραχώρησε 100.000 γρόσια στο Μουσελλίμη (Κυβερνήτη) Κουτσιούκ Μεχμέτ, για εξασφάλιση φερμανιού που θα επέτρεπε διωγμούς, ενώ στις 16 Μαΐου ο Κυπριανός εξέδωσε εγκύκλιο για αυτοσυγκράτηση προς το ποίμνιο του κατηλκικού (διαμερίσματος) Κυθρέας, κατόπιν διαταγής του Κουτσιούκ Μεχμέτ, ο οποίος - κρυφά - απέστειλε στην Κωνσταντινούπολη έναν κατάλογο 486 δήθεν συνωμοτών και ύποπτων εύπορων Χριστιανών, δεν έλαβε όμως άδεια από την Υψηλή Πύλη για εκτέλεσή τους. Εξάλλου, με εξαίρεση 300 περίπου νέους που ξεκίνησαν οπλισμένοι από την Πάφο και εξουδετερώθηκαν από γενίτσαρους στον Άγιο Δομέτιο, και περίπου 100 ετοιμοπόλεμους Αρβανίτες που αφίχθηκαν στην Πύλα, δεν είχε σημειωθεί κάποια αντικαθεστωτική ενέργεια.

Ωστόσο, μετά την ανεύρεση πυρίτιδας σε δωμάτιο της Φανερωμένης στη Λευκωσία και την κατατόμηση του ιερέα Λεοντίου (περίπου 25 Μαΐου), την επίσκεψη του μπουρλοτιέρη Κωνσταντίνου Κανάρη στον Άγιο Σέργιο και τη Λάπηδο (περίπου 19 Ιουνίου), και το στασιασμό των Αλβανών στρατιωτών (2 Ιουλίου), τελικά ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β' ενέκρινε τις εκτελέσεις. Ο αιμοσταγής Κουτσιούκ Μεχμέτ κάλεσε όλους τους αρχιερείς και προύχοντες στη Λευκωσία, για

να τους κοινοποιήσει το φερμάνι: αυτοί είχαν φθάσει στην πόλη μέχρι τις 7 Ιουλίου και το Σάββατο, 9 Ιουλίου 1821, όταν μετέβηκαν στο Σεράι, έκλεισαν οι πύλες και ξεκίνησαν οι εκτελέσεις.

Πρώτος εδνομάρτυρας υπήρξε ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός, που απαχονίστηκε σε μια συκαμιά στην Πλατεία Σεραγίου, αφού αρνήθηκε να αλλαξοπιστήσει. Δεν καρατομήθηκε, κατότι ο Κουτσιούκ Μεχμέτ είχε ορκιστεί στο Κοράνι ότι δεν θα του έπαιρνε το κεφάλι... Την ίδια ημέρα αποκεφαλίστηκαν οι τρεις Μητροπολίτες (Κιτίου Μελέτιος, Πάφου Χρύσανθος και Κυρηνείας Λαυρέντιος), και δολοφονήθηκαν ιεράρχες και πρόκριτοι. Ενώ παγκύπρια οι «επίσημες» σφαγές (σύμφωνα με οθωμανικό δεφτέρι, 96 προγραφέντες, εκ των οποίων 74 εκτελέστηκαν και 22 διέφυγαν ή γλύτωσαν το θάνατο) κράτησαν μέχρι τις 14 Ιουλίου, στην πραγματικότητα διάρκεσαν ένα μήνα, είχαν περίπου 2.000 θύματα, ενώ 62 χωριά εγκαταλείφθηκαν!

Ληηλατήθηκαν μοναστήρια (η Μονή Κύκκου σχεδόν ερημώθηκε), ναοί, σπίτια, αρπάχτηκαν ή δημεύτηκαν περιουσίες. Για να μην γίνουν γνωστές οι θηριωδίες εκτός Κύπρου, ο Κουτσιούκ Μεχμέτ κατάσχεσε και παρεμπόδισε την αλληλογραφία των Προξένων. Τουλάχιστον 36 φορολογούμενοι (οικογενειακώς περίπου 130 άτομα) εξισλαμίστηκαν για να γλυτώσουν τη ζωή

ΑΙΩΝΙΑ
ΚΑΙ
ΑΓΗΡΟΣ Η ΜΗΝΗΗ
ΤΩΝ
ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΤΗ 9^Η ΙΟΥΛΙΟΥ Α.ΟΡΑ^Σ

† ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ † ΠΑΦΟΥ † ΚΙΤΙΟΥ † ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ † ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΚΥΚΚΟΥ † ΑΡΧΙΜΑΝΕΡΤΗΣ ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΣΙΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΟΜΟΔΟΥ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ (Έξω Μετέχι) ΠΑΠΑ ΜΑΡΚΟΣ (Άγ. Δομέτιος) ΠΑΠΑ ΙΩΑΝΝΗΣ (Βώνη) ΙΕΡΟΜΟΝ. ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ ΑΡΧΙΔΙΑΚ. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ ΜΟΡΦΟΥ	ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΙΩΣΗΦ ΧΡΗΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΔΟΣΙΘΕΟΣ ΧΡΗΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΧΡΗΣΤΟΦΟΡΟΣ
†	
Γεώργιος Μοσφόρος Νικόλαος Χαγιάφρας Ηέροτις Οίκονομότης Γρανάκις Άντωνόπουλος Χριστόδ. Κουρτελλότης Νικόλαος Φορτώνου Άνδρέας Δοβίθ Μεγαλή Γλυκός Σομεών Γλυκός Νικόλαος Νικόλαος Πετροπούλης Γρανάκις Παπακίτης Άνδρέας Τζακνής Ζαχαρίας Κεκούλης Γεώργιος Κουρτελλός Δόσ. Αντίφιλι Άρχιεπι. 14 Κυπριανός Σ. Σομεοπούλος Στανάκος Στρατιωτής Ήλλιος Σομεός Παύλος Χάρτις Άνδρέας Παπαρόθ Νικόλαος Τσιουκίης Ηερότις Δημητρίου Χριστόφορος Άρσινότης Γρανάκις Ήεροφίλης Χριστόδουλος Ζαχαρίας Νικόλαος Γεώργιος Σομεός Άνδρέας Ήλλιος Άλλοι 17 μάρτυρες Νικόλαος Ασπεντίου Σ. Σομεός Χ. Κουρτελλός Δημήτριος Κουκούλης Ήερότις Κουκούλης Ήερότις Κουκούλης	Καπί Κεχαγής Σαντίλ Βής Δημητρίου » » Λήνας Λεηρσός Λεουκία » » » » » » Λήνας Λεηρσός Λεουκία » » » Λήνας » Λεηρσός Ήήρος Κρήου-Ήερα Κωθραία Λάπηθος Μόρφου Άγ. Ήωάννης Μικολοντις Φίλιππος
Ήπιεταρακίτισσι Άλλοι 62 γνήνη ή μαχαίρα τελευτήσαντες ύπτι Ηερότις και Ηερατίτις, ών τή ύνοματι εββαλειόβηται τής μνήμης τών ανθρώπων άναΐτηλα παρεβένουσιν έν τούς Πέληταις τής Δικαιοσύνης καί τού έλέου τού Ηεαντοθάνοντο Θεού.	

και την περιουσία τους, ενώ δεκάδες άλλοι κατέστησαν Λινοβάμβακοι. Παράλληλα, ένα τεράστιο κύμα προσφύγων (20-25 χιλιάδες) διέφυγε προς Μικρά Ασία, Λίβανο, Αίγυπτο, Ελλάδα, Ιταλία, Γαλλία, ακόμη και την Αγγλία.

Ως αποτέλεσμα, ο κυπριακός πληθυσμός συρρικνώθηκε: από τις περίπου 80-90.000 που αριθμούσε πριν την Επανάσταση, παρέμειναν περίπου 60.000! Τον Απρίλιο του 1822 στάληκαν στην Κύπρο αιγυπτιακά στρατεύματα για να αντικαταστήσουν τα οθωμανικά, και επιδόθηκαν σε λεηλασίες, καταστροφές και σφαγές, κυρίως στην επαρχία Λάρνακας. Αφού ταλαιπώρησαν τους Κυπρίους, τελικά ο Βαλής (Διοικητής) της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη τα απέσυρε στα τέλη του 1829.

* * * * *

Πολλοί από τους Κύπριους πρόσφυγες που μετέβηκαν στην Ελλάδα συμμετείχαν στην Επανάσταση, ενώ ορισμένοι σχημάτισαν κυπριακό λόχο, με το δικό τους λάβαρο, όπου αναγραφόταν «**ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΤΡΗΣ ΚΗΠΡΟΥ**» (sic) και σήμερα φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο στην Αθήνα. Οι πλείστοι προτίμησαν το Πεζικό, ενώ λιγότεροι το Πυροβολικό και το Ναυτικό, έλαβαν δε μέρος σε διάφορες μάχες στην Πελοπόννησο, την Αττική, το Μεσολόγγι, την Ανατολική Ελλάδα και σε ναυτικές επιχειρήσεις στο Αιγαίο. Μόνο στη Μάχη των Αθηνών (1827), μαρτυρείται η ηρωική θυσία 137 Κυπρίων.

Ο ακριβής αριθμός τους παραμένει άγνωστος, κυρίως λόγω της καταγραφής μόνο των πρώτων ονομάτων τους, συνήθως με το χαρακτηρισμό «Κυπραίος» ή «Κύπριος» ή «Κυπριώτης» ή το πατρώνυμο. Αν και στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Ελλάδα) καταγράφονται πέραν των 580 Κυπρίων αγωνιστών, υπολογίζεται ότι άγγιζαν τους 1.000, σημαντικός αριθμός αν αναλογιστούμε τις τεράστιες δυσκολίες μετακίνησης και τον τότε χριστιανικό πληθυσμό της Κύπρου (περίπου 60.000).

Ανάμεσα σε αυτούς που διακρίθηκαν στη μάχη ήσαν οι Κυπρίδημος Γεωργιάδης, Ιωάννης Γεωργίου, Θεόδωρος Ιωάννου, Χατζηχριστόδουλος Κοκκινόφτας, Γεώργιος, Ιωσήφ και Μιχαήλ Κυπραίος, Γεώργιος και καπετάν Ιωάννης Κύπριος, Κωνσταντής Κυπριώτης, Θεοχάρης Χατζηηλία Λαπαδιώτης, Αγγελής Μιχαήλ, Χρίστος Μιχαήλ(ου), Γεώργιος Δαυίδ Οικονομίδης, Παντελής Γεωργίου Ορφανός, Γιάννης Πασαπόρτης, Ιωάννης Σταυριανός, Γεώργιος Φιλίππου, Γιά-

γκος Φραγκούδης κτλ. Γενναίους Κύπριους αγωνιστές μνημονεύουν οι Κανάρης, Καραϊσκάκης, Κολοκοτρώνης, Μακρυγιάννης, Μαυροκορδάτος, Μαυρομιχάλης, Νικηταράς, Υψηλάντης κτλ.

Αξιωμαθόνευτοι, επίσης, είναι ο Χαράλαμπος Μάλης, που χρημάτισε επαναστατικός Υπουργός Θρησκείας και Δικαίου, ο πρωτομάρτυρας Επίσκοπος Νικομήδειας Αθανάσιος Καρύδης και ο μάρτυρας Μητροπολίτης Δημητσάνης Φιλόθεος Χατζής.

* * * * *

Η φλογερή επιθυμία για απελευθέρωση της πατρίδας τους, που από τον Ιούλιο του 1570 στέναζε υπό τον οθωμανικό ζυγό, οδήγησε τους Κύπριους πρόκριτους που έφθασαν στη Ρώμη να συντάξουν στις 6 Δεκεμβρίου 1821 σχετικό έγγραφο, το οποίο κατάγγελλε τις σφαγές και εξουσιοδοτούσε το Νικόλαο Θησέα να συστήσει εκστρατευτικό σώμα για απελευθέρωση της Κύπρου· αυτό προσπάθησαν να πετύχουν τα αδέρφια Νικόλαος και Θεόφιλος Θησέα, μαζί με τον Έξαρχο Ιωαννίκιο, κατά τις επαφές τους στο Λονδίνο (μέσα του 1823), με το Μαυροβούνιο Στρατηγό του Ναπολέοντα, Κόμη Δημήτριο Ντε Βιντζ, και τον Άγγλο φιλέλληνα Robert Peacock, ανεπιτυχώς, λόγω των υψηλών εγγυήσεων που απαιτούσαν οι Βρετανοί για να παραχωρήσουν το δάνειο £800.000 και της ανέχειας της ελληνικής διοίκησης, στην οποία έγινε σχετική έκκληση.

Μεταξύ 1824-1825 μια ομάδα Κυπρίων στο Ναύπλιο προσπαδούσε να πείσει την ελληνική κυβέρνηση να στρέψει την προσοχή της στην Κύπρο, οργάνωσε δε αντιπροσωπεία τον Αύγουστο του 1825 στο Λίβανο, η οποία είχε επαφές και διαπραγματεύσεις με τους Κύπριους ιεράρχες, καθώς και με Μουσουλμάνους Άραβες, αλλά και Λιβάνιους και Σύρους Ορθόδοξους που ήσαν δυσαρεστημένοι από την τουρκική διοίκηση, με σκοπό τη δημιουργία αντιπερισπασμού στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Ενώ ο Εμίρης Μπεσσίρ είδε θετικά το σχέδιο, η ελληνική διοίκηση το έκρινε παρακινδυνευμένο.

Η μοναδική μάχη σε κυπριακό έδαφος σημειώθηκε στις 17 Μαρτίου 1826 στις λοφοπλαγιές της Αγίας Νάπας, όταν στολίσκος δέκα ελληνικών караβιών αντιπαρατάχθηκε με περίπου 200 άνδρες της τουρκικής Φρουράς Αμμοχώστου, εκ των οποίων τουλάχιστον 15 σκοτώθηκαν και περισσότεροι τραυματίστηκαν. Οι Έλληνες επαναστάτες αποχώρησαν λίγες ώρες μετά, έχοντας αρπάξει λάφυρα, πολεμοφόδια και προμήθειες. Εκτός αυτού του περιστατικού, ελληνικά καταδρομικά αποβιβάζονταν συχνά-πυκνά, κυρίως στη Λάρνακα, ή συμμετείχαν σε ναυτικές μάχες σε Λάρνακα, Λεμεσό, Αμμόχωστο και Κερύνεια μεταξύ 1821-1828.

* * * * *

Κατά τις διεργασίες οριοθέτησης του ελληνικού κράτους, οι Κύπριοι απέστειλαν στις 19 Αυγούστου 1828 επιστολή στον κόμη Ιωάννη Καποδίστρια (με μακρινή κυπριακή καταγωγή εκ μητρός), ζητώντας τη συμπερίληψη της Κύπρου· το αίτημά τους απορρίφθηκε, αφού δεν είχαν επαναστατήσει. Ακολούθησαν άλλα

ανεπιτυχή διαβήματα, προς Ελλάδα και Αγγλία, μέχρι το 1830, όταν ξεκίνησε μια άλλη ρηξικέλευθη προσπάθεια: η απόκτηση ελληνικής υπηκοότητας από πολλούς Κύπριους, συχνά μετά από ολιγοήμερες επισκέψεις στην Ερμούπολη ή το Ναύπλιο, εγχείρημα που τελικά απέτυχε, με αποτέλεσμα την πυρπόληση του Σεραγίου (Δεκέμβριος 1831).

Η ύστατη απόπειρα απελευθέρωσης καταστρώθηκε το 1832 από τους αδελφούς Νικόλαο και Θεοφύλακτο Θησέα, με τη μυστική συνδρομή της Γαλλίας: έτσι, σχεδόν ταυτόχρονα, το 1833 εκδηλώθηκαν τρία επαναστατικά κινήματα στη Λάρνακα (Μάρτιος, υπό το Νικόλαο Θησέα), τη νότια περιοχή της Καρπασίας (Ιούλιος-Αύγουστος, υπό τον καλόγερο Ιωαννίκιο) και την Πάφο (Μάρτιος-Ιούλιος υπό τον Γκισούρ Ιμάμη). Ενώ το πρώτο έληξε επιτυχώς και αναίμακτα, το δεύτερο απέτυχε και διαλύθηκε, ενώ το τρίτο καταπνίγηκε.

* * * * *

Στην Κύπρο η επέτειος της 25ης Μαρτίου άρχισε να τιμάται μετά την έλευση των Βρετανών το 1878, αλλά σε περιορισμένο επίπεδο και κυρίως στη Λάρνακα, έδρα του Έλληνα Πρόξενου, και τη Λεμεσό. Στη Λευκωσία η επέτειος απέκτησε μεγαλύτερη σημασία ύστερα από την ίδρυση του Παγκυπρίου Γυμνασίου το 1893, αν και η παγκύπρια καθιέρωσή της εντοπίζεται στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, ενόσω ακόμη κατείχε μεγαλύτερη σημασία η δική μας επέτειος, 9^η Ιουλίου. Στις 25 Μαρτίου 1921, με αφορμή τα 100χρονα της Ελληνικής Επανάστασης, έλαβαν χώρα πανηγυρικοί εορτασμοί και εκδηλώσεις με επίκεντρο τη Λευκωσία, όπως έγινε επίσης το 1971 και το 2021.

Με την Ανεξαρτησία του 1960, η 25^η Μαρτίου καθιερώθηκε ως δημόσια αργία της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώ αναπόσπαστο μέρος των εορτασμών αποτελεί η μαθητική παρέλαση, για την οποία μαρτυρίες υπάρχουν ήδη από το 1901 για τη Λευκωσία (από μαθητές του Παγκυπρίου Γυμνασίου). Δεν είναι βέβαιο κατά πόσον τότε οι μαθητικές παρελάσεις στις άλλες πόλεις συνεχίστηκαν τακτικά, εκτός από τη Λευκωσία, όπου τελούνταν κάθε χρόνο, με συνοδεία φιλαρμονικής. Είναι άγνωστο πότε καθιερώθηκαν παγκύπρια οι μαθητικές παρελάσεις,

ΠΑΓΚΥΠΡΙΟΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ

Πρόγραμμα πανηγυρισμού τῆς 25 Μαρτίου, τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας

Τὸ Παγκύπριον ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 80 ἐνιαυτῶν ἀπὸ τῆς γιγαντομάχου Ἑλληνικῆς τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως ἐπιθυμοῦν προπωδέστερον νὰ τελίσῃ τὴν ἐπέτειον μνήμην τῶν ἡρώων αὐτῆς ὡριστε.

Π. Μ.

1) Τῇ 10 ὥρ. τῆς Κυριακῆς νὰ παραστῇ σύσσωμον ἐν τῇ δοξαλείᾳ τῇ τελεσησομένη ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Φανερωμένης.

2) Πάντες οἱ μαθηταὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς πόλεως ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν διευθυνόντων καὶ ἐδασκόντων νὰ προσέλθωσιν ὡσαύτως εἰς αὐτὴν.

Μ. Μ.

3) Τῇ 3 1/2 τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Παγκυπρίου καταλλήλως διακοσμηθέντι νὰ πανηγυρισθῇ τὸ χαρμόσυνον τῆς ἡμέρας καὶ δὴ ἀναδειχθῶσι μὲν διὰ καταλλήλου προσφωνήσεως παρουσιαζόμενα αἱ εἰκόνες τῶν ἡρώων τοῦ 21. ἐκφωνηθῇ δ' ἡ πανηγυρικὸς τῆς ἡμέρας ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Μίγ. Δ Βολονάκη, ἡρός δὲ μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου ἄση θούρια ἄσματα.

4) Ἡ Φιλαρμονικὴ τῆς πόλεως ἐν τῷ τῷ Παγκυπρίῳ καὶ κατὰ τὴν διὰ τῶν ὁδῶν παρέλασιν τῆς μαθητευσῆς Ἑλληνίδες νεότητος νὰ ἀνακρούσῃ ἰθικὰ ἔμβατήρια.

Πάνδημος ἡ πόλις δὲ μετὰ σχῆ τῆς εορτῆς.

Ἐν Λευκωσίᾳ τῇ 25 Μαρτίου 1901
(Ἐκ τοῦ Γυμνασιάρχου τοῦ Παγκυπρίου.)

ωστόσο ο νέος Ποινικός Κώδικας που εισήγαγε το 1928 ο Κυβερνήτης Sir Ronald Storrs προνοούσε φυλάκιση μέχρι και επτά (7) ετών για συμμετοχή σε αυτές, κάτι που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είχαν ήδη εδραιωθεί.

* * * * *

Χάρη στην πρωτοβουλία του Γεώργιου Σ. Φραγκούδη, το 1901 φιλοτεχνήθηκε από το Γεώργιο Μπονάνο η προτομή του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και παρουσιάστηκε στην Κυπριακή Έκθεση στο Ζάππειο. Τοποθετήθηκε στο προαύλιο της Αρχιεπισκοπής στις 6 Δεκεμβρίου 1901 και θεωρείται το πρώτο δημόσιο μνημείο στη Λευκωσία, εγκαινιάστηκε δε στις 9 Ιουλίου 1909 από τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Β' (η καθυστέρηση οφειλόταν στο πολύκροτο αρχιεπισκοπικό ζήτημα). Με πρωτοβουλία του διδασκάλου Κωνσταντίνου Δ. Χριστοφίδη, ο Μπονάνος φιλοτέχνησε το 1929 δεύτερη προτομή του Κυπριανού' τοποθετήθηκε μπροστά από τον ιερό ναό της Παναγίας Χρυσελευσάς στο Στρόβολο και τα αποκαλυπτήρια της τέλεσε στις 27 Απριλίου 1930 ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ'.

Πίσω από τον ιερό ναό της Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία βρίσκεται το Μουσολείο των Εθνομαρτύρων, έργο του Γεώργιου Δημητριάδη το 1930, του οποίου τα αποκαλυπτήρια τέλεσε στις 9 Ιουλίου 1930 ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ'. Σε αυτό βρίσκονται τα λείψανα έξι κληρικών και δέκα λαϊκών, των οποίων οι σοροί - που είχαν πεταχτεί έξω από τα τείχη - μεταφέρθηκαν «*ἐν ἄκρα σιγῇ καὶ ἐν ὥρᾳ βαθείας νυκτός*» από κάποιους τολμηρούς στη Φανερωμένη, ενώ άλλες τάφηκαν κρυφά στα κοιμητήρια της Παλλουριώτισσας και των Αγίων Ομολογητών.

Να αναφέρουμε, επίσης, τη Στήλη Πεσόντων Παφιτών (Πάφος, 1918), το Μνημείο Ηρώων (Λεμεσός, 1948), την Προτομή του Οικονόμου Δοσίδεου (Ομοδος, 1972), το Μνημείο Αγωνιστών Ελευθερίας (Κοίλη, 2001), την Προτομή του Ιωάννη Σταυριανού (Λόφου, 1998), την Προτομή του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού μαζί με το Μνημείο αναπαράστασης της δυσίας του (Καμπιά, 2005), τη Στήλη με το γλυπτό που απεικονίζει τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό (Στρόβολος, 2006) και το Μνημείο της Μάχης της Αγίας Νάπας (Αγία Νάπα, 2021).

Στις 9 Ιουλίου 1954 τοποθετήθηκε στην «Κρύπτη των Φιλικών» αναμνηστική επιγραφή, ενώ από το 1993 ο χώρος είναι ανοικτός για το κοινό. Το Μάρτιο του 2021 ανακαλύφθηκε και δεύτερη κρύπτη, εντός της ήδη γνωστής, κατά τη διάρκεια των οικοδομικών εργασιών στο Παγκύπριο Γυμνάσιο.

Τέλος, το 1971 εκδόθηκαν γραμματόσημα αξίας 15 μιλς (Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός), 30 μιλς (ορκωμοσία Έλληνα αγωνιστή) και 100 μιλς (ύψωση του επαναστατικού λαβάρου από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό), ενώ το 2021 εκδόθηκαν γραμματόσημα αξίας 1 ευρώ (ορκωμοσία των αγωνιστών στην Αγία Λαύρα), 64 σεντ (Μαυσωλείο της Φανερωμένης) και 34 σεντ (Μνημείο Κυπρίων Αγωνιστών στο Μεσολόγγι).

* * * * *

Από τα βιβλία που αναφέρονται στην Κύπρο και το 1821, ξεχωρίζουν τα «Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τῷ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν» (Γεώργιος Ι. Κηπίαδης, 1880/1888), «Cyprus and the War of Greek Independence, 1821-1829» (John T. A. Koumoulides, 1971), «Τραγωδίας 1821 συνέχεια: Οθωμανική πηγή για την Κύπρο, 1822-1832» (Ιωάννης Θεοχαρίδης & Stefan Andreev, 1996) και τα φρεσκοδομημοσιευμένα «200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση του 1821: Το τίμημα και η συμβολή της Κύπρου» (δύο τόμοι, Πέτρος Παπαπολυβίου) «Κύπρος και 1821» (Κωστής Κοκκινόφτας), «200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση: Η συμβολή των Ελλήνων της Κύπρου» (Διεύθυνση Ιστορίας Εθνικής Φρουράς), και «Η Κύπρος επαναστάτησε το 1821!» του Αλέξη Μιχαηλίδη.

Η ανάμνηση των τραγικών γεγονότων ενέπνευσε τον ποιητή Βασίλη Μιχαηλίδη να γράψει μεταξύ 1884-1895 το γνωστό του ποίημα «*Η 9η Ιουλίου τοῦ 1821 ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρῳ)*», το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά στη Λεμεσό το 1911. Πρόκειται για ένα άρτια δομημένο λογοτεχνικό δημιούργημα, γραμμένο στην κυπριακή διάλεκτο. Το κορυφαίο αυτό ποίημα χωρίζεται σε 24 ραψωδίες και έχει 560 δεκαπεντασύλλαβους στίχους.